

İnsani Gelişimde ve Toplumsal Cinsiyet Gelişmesinde Türkiye'nin Durumu

UNDP İnsani Gelişme Raporu 2023/2024 "Tıkanıklığı Aşmak: Kutuplaşmış Bir Dünyada İş Birliğini Yeniden Şekillendirmek" Başlığı ile Yayımlandı!

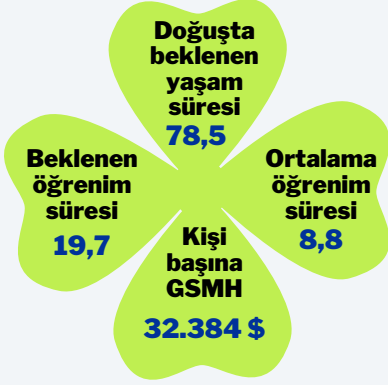
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından günümüze kadar düzenli olarak yayımlanan İnsani Gelişme Raporlarının (İGR) sonuncusu olan bu raporun tanıtım metninde, eşitsiz gelişmenin derinleştiği, yoğunlaşan eşitsizliğin ve tırmanan siyasi kutuplaşmanın tehlikeli bir tıkanıklık yarattığı ve bunun acilen üstesinden gelinmesi gerektiği vurgulanıyor. Raporda, küresel karşılıklı bağımlılığın nasıl yeniden yapılandırıldığı vurgulanmakta ve çok taraflılığın kilit bir rol oynadığı bir ilerleme yolu önerilmektedir.

UNDP İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ülkelerin insani gelişme düzeyini uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır yaşam standardı olmak üzere üç temel alanda çeşitli göstergelerle ölçüyor. Türkiye, 2000 yılında orta insani gelişme kategorisinde iken 2019 yılında çok yüksek insani gelişme kategorisine yükseldi. Yeni yayınlanan 2023-2024 İnsani Gelişme Raporuna göre ise 2019, 2020 ve 2021 yıllarında yer aldığı kategoriye tekrarlayarak, üst üste dördüncü kez çok yüksek insani gelişme kategorisinde konumlandı ve 193 ülke içerisinde 45. sırada yer aldı.

Bu rapora ve yayımlanmış diğer İGR'nın tümüne [CEİM E-Kütüphane](#)'den erişebilirsiniz.

2022 İGE Türkiye Verileri

İnsani Gelişme Endeksi (İGE) Nasıl Hesaplanıyor?

İGE, insani gelişimin üç temel boyutu kabul edilen uzun ve sağlıklı yaşamın, bilgiye erişimin ve insana yakışır bir yaşam standardının ölçülmesini içerir. Uzun ve sağlıklı yaşamı doğuşta beklenen yaşam süresi, bilgiye erişimi eğitimde geçirilen yıl ve beklenen eğitim süresi ile insana yakışır yaşam standardını ise kişi başına düşen GSMH üzerinden ölçüme dahil eder.

Türkiye İGE'de Toparlanmaya Başladı!

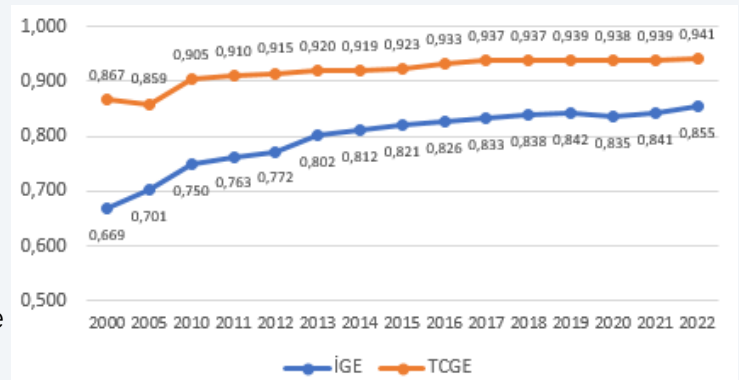
UNDP Türkiye basın açıklamasına göre 2023-2024 Raporu, eşitsiz kalkınma sürecinin en yoksulları geride bıraktığı, eşitsizliği artırdığı ve küresel ölçekte kutuplaşmayı körüklediği uyarısında bulunuyor. Rapor, dünya genelinde ülkeler arasında hala önemli eşitsizliklerin olduğunu gösteriyor. Pandemi, özellikle daha yoksul ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimine ciddi zararlar verdi ve bu ülkelerin kaybettikleri zemini geri kazanma çabalarını zorlaştırdı.

Türkiye ise ilk bakışta UNDP Türkiye Mukim Temsilcisi Louisa Vinton'un deyişyle "kendisini pandeminin etkilerinden güçlü bir şekilde kurtarmayı" başarmış görünüyor. Grafik 1'den görülebileceği gibi Türkiye'nin İGE değerleri 2000 ile 2019 arasında düzenli olarak ve hızla arttı ve 2019 yılında 0.842 değerine ulaştı. Ancak 2020 ve 2021 yıllarında bu trend geriye döndü ve bu yıllarda 2019 değerinin altında kaldı. 2022 yılında kaydedilen 0.855'lik değer ile Türkiye, hem 2019'un hem de bir önceki yılın değerlerini aşarak önemli bir toparlanma gösterdi.

Türkiye, Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi'nde (TCGE) ortalamanın altında!

Grafik 1'e göre genel İGE artış trendine paralel olarak, kadın ve erkek İGE değerlerinin birbirine oranı olan Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) de Türkiye'de 2000 ile 2019 yılları arasında yükselmiş, 2000 yılında 0.867 olan değer 2019 yılında 0.939'a ulaşmıştır. 2020 yılında bir düşüş gözlenirse de 2022 yılında küçük bir artışla 0.941'e ulaşmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin 2022 yılı itibarıyla TCGE değeri, hem çok yüksek İGE (0.988) hem de yüksek İGE (0.962) kategorilerinde yer alan ülkelerin ortalama endeks değerlerinin altındadır (Tablo 1). Bu durum, Türkiye'de cinsiyet eşitliğindeki ilerlemenin devam ettiğini gösterse de aynı ve daha düşük İGE kategorisinde olan ülkelerle karşılaştırıldığında hala daha fazla gelişmeye gerek olduğuna işaret etmektedir.

Grafik 1: İGE ve TCGE 2000-2022

Tablo 1: Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) Bileşenleri Karşılaştırması

2022	TCGE Değeri	İGE Değeri	Beklenen yaşam süresi (yıl)	Beklenen eğitim süresi (yıl)	Ortalama öğrenim süresi (yıl)	Kişi başına milli gelir (2017 SGP \$)	İGE Değeri	Beklenen yaşam süresi (yıl)	Beklenen eğitim süresi (yıl)	Ortalama öğrenim süresi (yıl)	Kişi başına milli gelir (2017 SGP \$)
Türkiye	0,941	0,825	81,5	19,6	8,1	20.538\$	0,876	75,4	19,8	9,6	45.077\$
İGE Grupları											
Çok Yüksek İGE	0,988	0,895	82,3	17,1	12,2	34.726\$	0,906	76,4	16,1	12,3	55.442\$
Yüksek İGE	0,962	0,747	78	14,8	8,3	10.904\$	0,777	72,5	14,2	9	20.011\$
Orta İGE	0,870	0,587	69,9	12,3	5,8	3.127\$	0,675	66,1	12,3	7,6	9.638\$
Düşük İGE	0,868	0,478	63,7	8,9	3,9	2.073\$	0,551	59,7	9,6	5,5	4.368\$
OECD	0,984	0,898	82,9	17,1	12,1	36.106\$	0,912	77,4	16,1	12,3	56.848\$
Dünya	0,951	0,719	74,5	13,1	8,2	12.516\$	0,747	69,6	12,9	9,1	22.035\$

Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi'ndeki (TCGE) Durumu

Türkiye 2022'de Toplumsal Cinsiyet Gelişmesinde 166 ülke arasında 63. sırada ve gelişmişlik düzeyi itibarıyla beş grup arasında üçüncü grupta yer aldı. Bu grup, kadın ve erkek İGE değerleri arasındaki farkın görece olarak yüksek olduğu ülkelerden oluşuyor. Gerçekten de Tablo 1'in gösterdiği gibi, Türkiye'de 2022 yılında kadın İGE değeri 0.825 iken erkek İGE değeri 0.876 olarak ölçüldü.

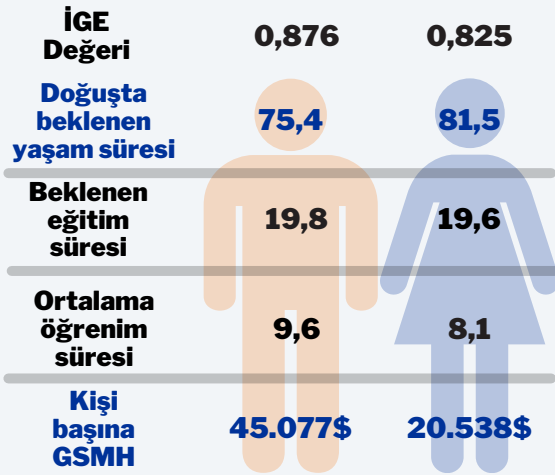
Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Performansı

CEİD'in UNDP Türkiye ile ortak yaptığı ve Mart 2022'de yayınlanan "Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Performansı: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) 2000-2019 İnsani Gelişme ve Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endekslerine göre Türkiye'nin Durumu" başlıklı çalışma eşitsizliğin gerisindeki nedenlere ışık tutuyor. Bu çalışmaya göre 2021 yılında çok yüksek İGE kategorisinde yer alan 66 ülke arasında yalnızca Türkiye, Kore ve Bahreyn TCGE bakımından üçüncü grupta yer alıyordu. Bu kategorideki ülkelerin çoğu daha yüksek TCGE'ye sahip olan birinci veya ikinci grupta yer alıyorlar. 2022 yılı itibarıyla bu durum değişmemiş gibi görünüyor: çok yüksek İGE kategorisinde sınıflandırılan 69 ülke içerisinde, yalnızca yedi ülke (Türkiye, Lihtenştayn, Kore Cumhuriyeti, Bahreyn, Suudi Arabistan, Umman ve Seyşeller) TCGE bakımından üçüncü grupta yer almıştır.

Bu rapora ve diğer CEİD raporlarının tümüne [CEİM E-Kütüphanesi](#)'nden erişebilirsiniz.

Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) Bileşenleri

İGE'nin belirlenmesinde dört temel gösterge kullanılıyor: beklenen eğitim süresi, ortalama eğitim süresi, doğumda beklenen ortalama yaşam süresi ve kişi başına milli gelir. Bu alanlarda Türkiye'de gözlemlenen gelişmeler şu şekildedir:

Eğitim:

CEİD'in raporu, eğitimin hem kadınlar hem erkekler açısından insani gelişmeye en yüksek katkı sağlayan alan olduğunu göstermişti. Beklenen eğitim süresi ve ortalama eğitim süresinin her iki cins için de yükselmesi, Türkiye'nin TCGE açısından 4. Gruptan 3. Gruba geçmesinde belirleyici faktör olmuştur. 2019-2020-2021 döneminde beklenen eğitim süresi kadınlar için 17.9 yıl ve erkekler için 18.8 yıl iken 2022 yılında bu süre kadınlar için 1.7 yıl artarak 19.6 yıla, erkekler için ise 1.0 yıl artarak 19.8 yıla yükseldi. Ortalama okul yılı ise 2019-2020 ve 2021 yıllarında

kadınlar için 7.9 yıl ve erkekler için 9.4 yıl iken bu süre 2022 yılında her iki cinsiyet için de 0.2 yıl artarak kadınlar için 8.1 yıl, erkekler için 9.6 yıl oldu. Kadın ve erkekler için beklenen eğitim sürelerinde önemli bir iyileşme olduğu ve bu iyileşmenin özellikle kadınlar lehine daha belirgin olduğu görüldü de eğitimde cinsiyet açığının devam ettiği görülmektedir. Ayrıca okula kayıtlılıktan farklı olarak, seviyesine göre okuldan mezun olmayı temel alan ortalama eğitim süresi bakımından hem kadınlarda hem de erkeklerde Türkiye çok yüksek İGE ülkelerinin gerisinde kalıyor.

Sağlık ve Ortalama Yaşam Süresi:

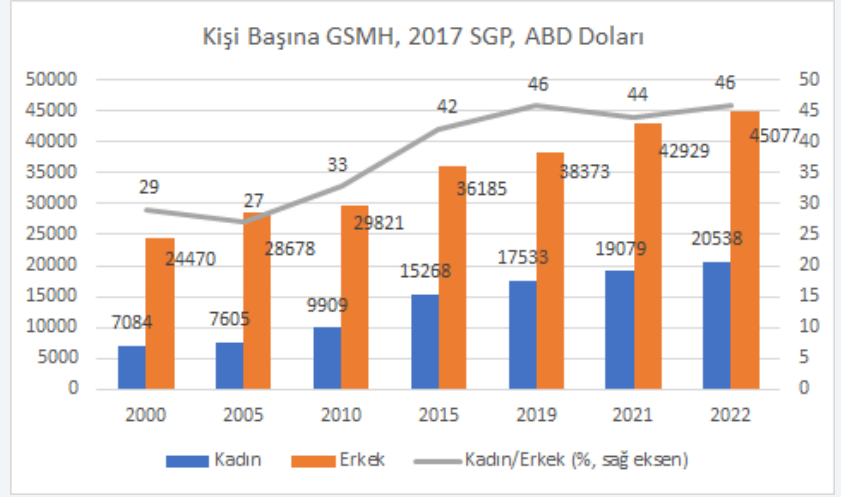
2019 yılından 2022 yılına kadar Türkiye'de beklenen ortalama yaşam süresi trendlerinde değişimler gözlemlenmiştir. 2019 yılında, kadınlar için ortalama yaşam süresi 81 yıl, erkekler için ise 74.7 yıl olarak kaydedildi. Ancak, 2021 yılına gelindiğinde, her iki cinsiyet için de yaşam süresinde bir düşüş gözlemlenmiş; kadınlar için bu süre 79.1 yıla, erkekler için ise 73.0 yıla gerilemiştir. Bu gerilemede, Covid-19 pandemisinin olumsuz etkilerinin yanı sıra sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan zorlukların da etkili olduğu düşünülmektedir. 2022 yılı itibarıyla, yaşam süresi kadınlar için 81.5 yıla, erkekler için ise 75.4 yıla yükselerek pandemi öncesi seviyelerine yaklaşmış hatta kadınlar için bu seviyeyi aşmıştır.

Kişi Başına Milli Gelir:

Bir diğer gösterge olan kişi başına düşen milli gelirden Türkiye'de toplumsal cinsiyet açısından büyük bir farklılık göze çarpmaktadır. Bu farklılık, kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarındaki eşitsizliklerle paralellik göstermektedir. Eğitim alanında kaydedilen ilerlemeler, söz konusu gelir açığını dengelemeye yetmemektedir. 2019 yılında kadınların işgücüne katılım oranı %34 iken erkeklerde bu oran %72.6'ydı. 2022 yılına gelindiğinde, kadınların işgücüne katılım oranı hafif bir artışla %35.1'e yükselmiş, buna karşılık erkeklerin oranı %71.4'e düşmüştür. Pandemi döneminde kadınların işgücüne katılım oranınının 2020 yılında %30'a gerileyerek daha da azaldığı gözlemlenmiştir.

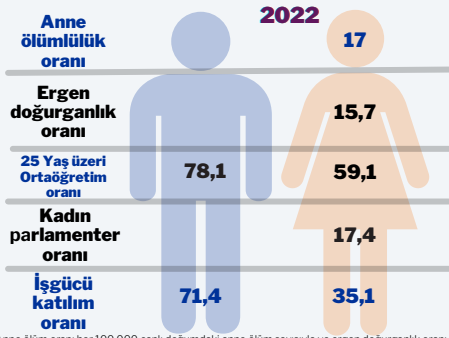
Grafik 2: Kişi Başına Milli Gelir, 2000-2022

Bu düşüş, pandeminin kadınların işgücü piyasasındaki varlığı üzerindeki olumsuz etkisini göstermektedir. 2022'de, kadınların işgücüne katılım oranı 2019'daki seviyesinin biraz üzerine çıksa da erkeklerin oranından hala çok uzaktadır. Öte yandan, çok yüksek İGE ve yüksek İGE kategorisindeki ülkelerin ortalamalarıyla kıyaslandığında Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı çok yüksek İGE kategorisinde yer alan ülkelere göre yaklaşık 19, yüksek İGE kategorisinde yer alan ülkelere göre ise yaklaşık 15 yüzde puan daha düşük düzeyde kalmıştır.

Kadınların istihdama dahil olmalarına rağmen gelir düzeyinde cinsiyete göre büyük açıklık sürmekte ve hatta genişlemektedir. Grafik 2 göstermektedir ki; 2017 satın alma gücü paritesine göre, 2019 yılında kadınların kişi başına düşen ortalama milli geliri 17.533 dolarken erkekler için 38.373 dolardı. 2022 yılında ise, kadınların kişi başına milli geliri 20.538 dolara, erkeklerinki ise 45.077 dolara yükselmiştir. Bu artışa rağmen kadınların geliri, erkeklerin gelirininin 2019'da %46.9'una denk gelirken 2022'de bu oran %45.6'ya gerileyerek azalmıştır. 2022 yılında çok yüksek İGE değerlerine sahip ülkelere ortalama olarak kadınların geliri, erkeklerin gelirininin %62.6'sına ulaşırken Türkiye'de bu oran çok daha düşük bir seviyededir. Bu belirgin cinsiyet bazlı gelir farkının arkasında, işgücüne katılım oranlarındaki cinsiyete özgü farklılıklar yatmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) Bileşenleri

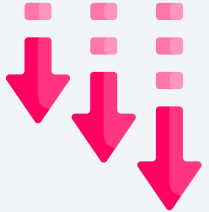

Anne ölüm oranı her 100.000 canlı doğumdaki anne ölüm sayısı ve ergen doğurganlık oranı 15-19 yaşları arasındaki her 1000 kadının yaptığı doğum sayısı ile ifade edilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE), anne ölüm oranı, 15-19 yaş kadınlar arasındaki adolesan doğum oranı, parlamentoda kadın temsilinin oranı ve 25 yaş üstü nüfus içerisinde en az ortaöğretim düzeyinde eğitim almış bireylerin oranı gibi kadın sağlığı ve sosyal katılımı önemli ölçüde etkileyen göstergelere dayanır.

2019 yılında 0.277 olarak kaydedilen endeks değeri, 2022 yılında 0.259'a düşerek cinsiyet eşitsizliğinde belirgin bir iyileşme göstermektedir. Türkiye 2022 yılında 166 ülke arasında 63. sırada yer almıştır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) göstergeleri arasında, adolesan doğum oranı özellikle dikkat çekicidir; 2019'da her bin kadın başına 19.3 doğum gerçekleşirken bu oran 2022'de 15.7'ye gerilemiştir. Diğer gösterge değerlerinde bu ölçüde bir değişim gözlenmediğinden Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksindeki %6.5'lük düzelmeyi bu sayıdaki azalma ile açıklamak mümkündür. Buna rağmen, bu oran, Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı çok yüksek İGE kategorisine dahil ülkelerin ortalama adolesan doğum oranı olan her bin kadın başına 13.5 doğumu oldukça aşmaktadır.

Parlamentoda kadın temsilini ölçen bir başka Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği göstergesi olan kadın başına düşen koltuk sayısı, Türkiye için %17.4 olarak kaydedilmiştir. Bu değer, tüm İnsani Gelişim Endeksi kategorilerinin (çok yüksek İGE (%29.3), yüksek İGE (%26.0), orta İGE (%23.0), düşük İGE (%24.0) altında bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye'deki parlamentoda kadın temsilinin, uluslararası standartlara kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir.

Çözüm Ne?

Türkiye'nin benzer insani gelişim düzeyindeki ülkelere kıyasla katılması gereken çok yol olduğu görülüyor. Özellikle politik katılım, erken doğurganlık, eğitim eşitliği ve işgücü piyasasında eşitlik gibi konularda güçlü ve kararlı politika adımlarına ihtiyaç var.